

Dzieje Kościoła ewangelickiego we wczesnonowożytnym Gdańsku, należącym do Prus Królewskich, stanowią odbicie błyskawicznie rozwijającej się w ówczesnej Europie idei reformacyjnej, która w dużej mierze przyczyniła się do „uwolnienia myślenia”, tj. do wyzwolenia chrześcijan z monopolu Kościoła rzymsko-katolickiego. O ile problematyczna jest w różnych kręgach kwestia „zniewolenia” społeczeństw przez katolicyzm, o tyle dyskusji nie podlega raczej wolność wyznawania wiary, którą – jak się zdaje – zainicjował właśnie Marcin Luter. Reformacja stała się podatnym gruntem, z którego bardzo szybko wyrosły liczne odłamy chrześcijaństwa, usiłujące wypracować własne systemy teologiczne w oparciu o istniejącą już doktrynę chrześcijańską, jak i starożytne struktury kościelne. W ten sposób już pod koniec XVI wieku rozwinął się ruch pobożnościowy, zwany z j. łacińskiego pietyzmem, który dążył do odnowy duchowej i wprowadzenia „praktycznego chrześcijaństwa” oraz do zniesienia barier w zakresie lektury Pisma świętego i w pewnej mierze także pośrednictwa Kościoła. Ruch pietystyczny znalazł swoje ujście również w Gdańsku, będącym istotnym ośrodkiem kulturowym i handlowym tamtego czasu, nacechowanym wielowyznaniowością i wieloetnicznością jego obywateli. Do dnia dzisiejszego stanowi on kulturowe dziedzictwo transferu europejskiej myśli reformacyjnej, która nie doczekała się jednak solidnego opracowania naukowego.

Celem projektu jest badanie i opracowanie unikatowego historycznego materiału źródłowego, dotyczącego gdańskich sporów pietystycznych na przełomie XVII-XVIII w., tj. polemiki doktrynalnej, prowadzonej między ortodoksyjnym luteraninem, kaznodzieją kościoła Św. Trójcy w Gdańsku dr Samuelem Schelwigiem (1643–1715) a pietystą, pastorem kościoła NMP w Gdańsku i wiceseniorem Ministerium Duchownego Constantinem Schützem (1646–1712). Jest to projekt bez wątpienia nowatorski, oparty na analizie niemieckojęzycznych tekstów pisanych źródeł historycznych o charakterze relacyjno-narracyjnym. Myślą przewodnią projektu jest analiza historycznego i kulturowego kontekstu polemiki między pietyzmem a ortodoksją luterancką w Gdańsku, jak i wybranych aspektów teologii pietystycznej i ortodoksyjnej w ujęciu porównawczym.

Zakres badań nad materiałem źródłowym, przewidziany w projekcie, obejmuje opracowanie starodruków, ich krytykę wewnętrzną (hermeneutykę) oraz interpretację (psychologiczną, socjologiczną, teologiczną), tj. szczegółowo rekonstrukcję genezy, przebiegu i zakończenia sporów pietystycznych, identyfikację osób historycznych zaangażowanych w konflikt i analizę wybranych aspektów teologicznych. Badania pozwolą określić kontekst historyczny i kulturowy polemiki, powiązanie z europejską myślą pietystyczną, znaczenie i aktywność pastorów gdańskich we wczesnonowożytnej sieci duchowieństwa europejskiego, a także ukazać stopień asymilacji europejskiej myśli pietystycznej w lokalnej wspólnotie gdańskiej. Rezultaty badań umieszczone zostaną w otwartej bazie surowych danych badawczych i upowszechnione w modelu Open Access dla wszystkich zainteresowanych badaczy.

U podstaw opracowania tekstów źródłowych leży chęć ukazania tego fragmentu historii Gdańska, w którym miasto, posiadając liczne powiązania wyznaniowe z Rzeszą Niemiecką, stało się areną starć między odłamami jednej wiary chrześcijańskiej – nowym ruchem pobożnościowym (pietyzmem) i ortodoksją luterancką. Projekt umożliwi dzięki dookreślenie tożsamości wyznaniowej mieszkańców Gdańska oraz zbadanie pozycji i sytuacji gminy luteranckiej i pietystycznej w ramach lokalnej społeczności.

Warto zauważyć, że wśród historyków, teologów czy kulturoznawców zagadnienie polemiki między pietyzmem i ortodoksją luterancką nigdy nie cieszyło się dużym zainteresowaniem. Wręcz przeciwnie, mówić można raczej o niewielkiej liczbie kwerend archiwalnych i bibliotecznych oraz nieznacznym odsetku dobrze opracowanego materiału źródłowego. Oznacza to, że współcześnie nie posiadamy zatem żadnej syntetycznej pracy w języku polskim, która omawiałaby ten temat szczegółowo, odwołując się do dobrze zachowanego materiału źródłowego. Jest to zatem pierwszy taki nowatorski projekt, który idealnie wpasowuje się w aktualne tendencje naukowe, obejmujące z jednej strony regionalizację badań historycznych, z drugiej zaś upowszechnienie dziejów lokalnych na skalę międzynarodową, i ma szansę wypełnić lukę poznawczą w badaniach nad historią nowożytną Kościoła ewangelickiego w Gdańsku.